

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 3, Sayı: 12, Aralık 2017, s. 217-239

Yrd. Doç. Dr. Erdal ADAY

Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
erdal.aday@dpu.edu.tr

BOLVADİN İLÇESİ KARABAĞ KÖYLERİ FOLKLORUNDA ESKİ TÜRK İNANÇLARININ İZLERİ¹

Özet

Folklor, bir milletin geleceğini sağlam temeller üzerinde kurmasında önemli bir araçtır. Türk milleti, ilk yazılı eserlerinden günümüze kadar milli manevi değerlerini bir bütünlük içinde devam ettirmiştir. Bu sürekliliği sağlayan en önemli unsur ise Türk kimliği ve şuurudur. Mekân, zaman ve sosyal şartlar değişse de bu değişim ve dönüşümün alt yapısında inanç sistemleri daima kendisine yer bulmuştur. Türk kültürü çok geniş bir coğrafyada bir bütünlük ve tarihi akış içerisinde dünden bugüne varlığını sürdürmektedir. Bu birlikteliğin oluşmasında hakiki değerlere sahip çıkılması ve inanç sisteminin sürekliliği önemli rol oynamıştır. Orta Asya'dan çeşitli sebeplerle Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Türkmen aşiretleri, Anadolu'nun her bir köşesinde Türklük şuurunu kaybetmeden hayatını idame ettirmektedirler. Bu gruplardan birisi olan Karabağ Türkmenleri, yaşam şekilleriyle, dilleriyle, üretimleri ve sosyal yaşamlarıyla eşsiz bir hazine konumundadırlar. Bu çalışmada, Bolvadin İlçesi Karabağ Köylerinin halkbilimi ürünlerinde eski Türk inanış sisteminin izleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bolvadin İlçesine bağlı üç Türkmen Karabağ köyü vardır. Sultandağı İlçesine

¹ Bu çalışma 13-15 Ekim 2017 tarihinde düzenlenen Uluslararası Bolvadin Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

bağlı Yenikarabağ köyü de Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinden geldiği ve Büyükkarabağ köyünden ayrıldığı için çalışmaya dahil edilmiştir. Karabağ köylerinde gündelik yaşamdan, önemli gün ve kutlamalara kadar hayatın her aşamasında ortaya konulan üretimlerin alt yapısında eski Türk dinine ait unsurların etkili olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, Bolvadin İlçesi Karabağ köylerinde yaşayan halkın hayat tarzına etki eden inançları ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen pratikler incelenmiş ve bunların özelliklerini üzerine durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karabağ Türkmenleri, inanış, kültür

THE TRACES OF OLD TURKISH BELIEFS IN KARABAĞ VILLAGES BOLVADIN COUNTY

Abstract

Folklore is an important means in building a nation's future on strong bases. Turkish nation has been maintaining the national and moral values from the first written works until now. The most significant factor that enables this continuity is the Turkish identity and mind. Even though the environments time and social life have changed, the value judgment and beliefs systems forming this transformation have been protecting their existences. Turkish culture has been sustaining its existence in a large geographical area in integrity and historical process from past to today. Protecting the genuine values and the continuity of belief system have played an essential role in creating this synergy. The Turkmenian tribes having to immigrate to the Anatolia from the middle Asia due to the various reasons have maintained their life in every part of Anatolia without losing their Turkishness sense. Karabağ Turkmen, one of these groups, remain as a great treasure with their life style, languages, products and social life. In this presentation, the traces of old Turkish belief system are being identified in folklore products of Karabağ villages, Bolvadin County. Yenikarabağ village connected to Sultandagi County was included in our study since it came from Karabağ district of Azerbaijan and separated from Büyükkarabağ village. We can say that the elements belonging to old Turkish religion underlie the products revealed from daily life to the important days and celebrations in every stage of life in Karabağ villages. In this study, the beliefs affecting the life style of the people living in Karabağ village, Bolvadin County and the practices regarding this were examined and focused on the features of them.

Keywords: Karabag Turkmens, belief, cult

Giriş

Afyonkarahisar, binlerce yıllık medeniyetlerin kültür ve sanatını yansıtan arkeolojik kalıntılarıyla, asırlık yapılarıyla, milyonlarca yılda oluşmuş mağaralarıyla, termal zenginlik ve tabiat güzellikleriyle, ören yerleriyle, yüzyıllardır alın teri ve göz nuru ile süre gelen el sanatlarıyla, peri bacalarıyla, açık hava tapınaklarıyla ve zengin mutfağıyla turizm potansiyeli, Türk kültürünün renkli değerleriyle var olan bir şehrimizdir. Tarih, coğrafya ve ekonomik hayat halkbiliminin şekillenmesinde önemlidir. Bu sebeple öncelikle bölgenin coğrafi, tarihi ve kültürel yapısı ele almak verileri değerlendirme adına önemlidir.

Bolvadin, Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir. Mevcut vesikalara göre 10.000 yıllık geçmişi vardır. Bolvadin, antik Paroreos Phrygia (Yanık Frigya) vadi-sinde kurulmuştur. Bu vadiye M.Ö. 8000'de yerleşik hayata geçilmiştir. Antik Kral Yolu buradan geçmiştir. Asırlar boyunca doğuyu batıya bağlayan en önemli yolların tek geçiş noktasıdır.(Bayar, 2004;30) Türklerin eline geçtikten sonra Bolvadin'e Yazır, Avşar, Karkın, Çepni boyları gelip yerleşmişlerdir. Daha sonra aşiretlerin iskânları sırasında çeşitli aşiretler, cemaatler yerleştirilmiştir. Bugünkü Bolvadin ve civarındaki halkın kökleri bu aşiretlere dayanır. Bolvadin merkezinde Yazır ve Karkın aşiretleri etkin-dir. Daha sonra Sarıkeçili, Karakeçili, Honamlı ve Tekeli Yörükleri gelmişlerdir. Civarda ise Morcaali Türkmenleri (Kemer kaya), Karainbeyli Türkmenleri (Çay), Karabağ Türkmenleri (Büyükkarabağ, Ortakarabağ, Derekarabağ), Tabanlı Türkmenleri (Kurucaova Köyü), Selçuklu Yörükleri (Dişli Kasabası), Avşar Yörükleri (Özburun Kasabası), Karakeçili Yörükleri (Yörükkaracaören ve civarı) yerleşmiştir.

1. Tarihsel Süreçte Karabağ Türkmenleri

Bazı kaynaklarda Karabağlı Aşireti, bazılarında Karabağı Cemaati, bazılarında ise Karabağlı Türkmenleri olarak adlandırılan Karabağlıların, Bozulus Türkmenlerinden oldukları ve Azerbaycan'ın Gence-Karabağ bölgesinden Anadolu'ya göç ettikleri tespit edilmiştir. Uzun süre Anadolu'da konar-göçer hayatı yaşayan Karabağlılar, 8. yüzyılın başlarında Osmanlı Devrinde uygulanan iskân siyaseti ile birlikte yerleşik düzene geçmeye başlamışlardır. Karabağ, Kafkasya'da Kür ve Aras Irmakları ile Gökçe Gül arasındaki tarihî Arran dağlık bölgesi ile bu bölgeye bağlı ovalardan ibarettir. Arran adı ile bilinen bu bölge Müslüman Türklerin gelmesinden sonra "Karabağ" adını almıştır. Gence ve Gence'nin güneye doğru dağlık bölgeleri ile Kür Irmağının güneyinde kalan yerlere Moğollar döneminde; "Karabağ-ı Aran" denilmekteydi. Muhtelif devirlerde Karabağ üzerinden Anadolu'ya akınlar yapılmıştır. Anadolu'ya yapılan akınlarda Karabağ basamak görevi yaptı. Alparslan devrinde "Navakiyye" isminde önemli

bir Türkmen boyu vardı. Bunlar Anadolu'ya en çok akın yapan oymak idi. Bir rivayete göre Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah, Navakiyye oymağına mensuptur. Mahiyetinde bu oymağın ileri gelenleri vardı. Devletin kuruluşunda etkin rol oynamışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin asıl dayanağı Türkmenlerdir. Türkmenler zamanla yerleşik hayata geçmişler ve Türk diye anılmaya başlamışlardır. (Bayar, 1994;68) Gündüz, Karabağlı Aşireti'nin 16. yüzyılda Aydın sakini Bozulus'tan olduğunu şu şekilde izah etmektedir: "Asıl Bozulus'a dâhil aşiretlerden olan Karabağlı, 1540 tarihinde 6 Hane ve 1 mücerred nüfusa sahip idi. II. Selim dönemine ait tahrirde adına tesadüf edilmemekle beraber, Bozulus'un Orta Anadolu'ya yaptığı muhacerece katılmış ve Aydın sakini Bozulus içinde yerini almıştır. Aşiretlerin dağılması esnasında Karabağlı Aşiretinin bir kolu da İçel Yörükleri arasına karışmıştır." (Gündüz, 1997;81)

Osmanlılar'ın Karabağlılarla ilişkisi çok önceleri başlamıştır. Aşiret devrinde "Kalyılar" Danişmendlilerle birleşerek Karabağ'a gelmişler, kışlamışlar, oradan Bizans'a (yani Anadolu'ya) akın etmişlerdir. Karabağ'ın kesin fethini, Serdarı Ekrem Mustafa Paşa kesinleştirmiş, 1 Eylül 1588 de Karabağ'ı fethetmiştir. Mustafa Paşa, Gence'yi merkez yaparak, Karabağ Eyaletini kurmuştur.

Osmanlılar Döneminde Karabağ Türkmenleri Anadolu'ya gönderilmiştir. Bu göçün arkasında bazı sebepler vardır ki bunlar; siyasidir. Türkmen boylarının Şîi devletlerle bilhassa Şîi Safevi Devleti ile ilişkisini kesmek, Karabağ'ın hâkimiyetini devam ettirebilmek için bir takım Şîi Türkmen Boyları Anadolu'ya gönderilmiştir. Diğer bir göç ise Rusların Karabağ'ı istilas sırasında gerçekleşmiş, Karabağ Türkmenleri, Ruslar tarafından Anadolu'ya sürülmüşlerdir. (Bayar, 1994;72)

2. Karabağ Türkmenlerinin İskânı

Araştırmalara göre Karabağlılar, uzun süre Anadolu'da konar-göçer hayatı yaşadıkdan sonra bir kısmı kendi isteğiyle, büyük bir çoğunluğu ise Osmanlı İmparatorluğu'nun genel iskân siyaseti ile zorunlu olarak Bursa, Erzincan, Konya, Bolvadin gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştirilmişlerdir.

Halaçoğlu, 17.yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu tarafından Anadolu'da yaşayan konar-göçerlere uygulanan iskân siyasetine açıklık getirmektedir. 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında konar-göçerler, üzerlerindeki devlet kontrolünün hafiflemesiyle, yerleşik ahaliye nazaran iktisadi yönden daha rahat bir duruma geçmişler, bununla beraber devletin kontrolünden uzak kalmaları yerleşik ahaliye baskılarına yol açmıştır. Bu durumda devlet, onların başı-boş olarak telakki edilen hareketlerini sıkı tedbirlerle önlemeye çalışmıştır. Konar-göçer halk, devamlı yer değiştirmeleri sebebiyle üzerinde buldukları toprakların teşkilatına bağlı olarak tımar, zeamet ve has rea-

yası olarak bulunmakta idiler. Devamlı bir yurt tutmamış olmaları, yerleşik ahali ile aralarında hukuki farklar doğmasına yol açmıştır. Tam bir ziraatla uğraşmadıkları için ziraatla ilgili vergileri vermemekle beraber, ashab-ı timarın toprağında kendi baltalarıyla yeni açtıkları yerden vergi vermekle mükelleftiler. Kanunnamelerde, konar-göçerlerin diledikleri yerde gezebileceklerine dair kayıtlar bulunmadığı gibi, muvakkaten konaklayacağı yerlerde de istedikleri kadar kalamayacakları hükme bağlanmıştır. (Halaçoğlu 1988;20) 1702 yılında Eskişehir sancağı mutasarrıfına ve kadılara gönderilen emirle, yerleşik ahalinin perakende ve perişan olmalarının, ayrıca hayvanlarına ve mallarına yapılan zararların önlenmesi için adı geçen cemaatlerin mezkûr 10 harap ve boş köye yerleştirilmeleri istenmiştir.(Halaçoğlu 1988;47)

Cevdet Türkay, arşiv belgelerine göre Karabağlıların; Karabağı (Karabaki), Karabağlı (Karabağlı), Karabağlı Aksağı adında TürkmenYörükân taifesinden bir aşiret olduğunu ve Seferihisar, Günyüzlü kazası (Hüdavendigâr Vilayetinde), Varna Kazası (Silistre Sancağı), Nevahid-i Barçınlı, (Kemer kaya-Bolvadin) Bolvadin Kazası, Erzincan ve Kiğı kazaları (Erzurum'a bağlı) dâhilinde yerleştiklerini belirtmektedir. Ayrıca, Bozulus Türkmanı Aşireti'nden olan Karabağı Yörükân Cemaatinin, Hudavendigâr livası İnegöl nahiyesinde ve öteden beri Barçınlı ve Bolvadin kazalarında sakin olup, Barçınlı Kazasında kışlayıp Emirdağı'nda yayladıkları, yine Osmanlı Arşivlerindeki kayıtlara göre Karabağlı konar-göçer TürkmenYörükân taifesinin; Aydın, Adana Kütahya, Rakka, Tarsus, İçel, İnegöl, Yenişehir, Bolvadin, Barçınlı, Emirdağı kazaları ile Karaman eyaleti dâhilinde yerleştikleri belirtilmektedir. (Türkay, 2005;392)

Gündüz'e göre, Karabağlı Aşireti Karahisar-ı Sahib sancağında Barçınlı kazasına tabi Sivri Karkın köyüne yerleştirilmişse de burasının otu ve suyu olmadığı için yine aynı kazada Sivrihisar yakınlarındaki Candan Köprüsü, Ali Tan, Zabdalı, Ömer Hacı ve Master köylerine yerleştirilmiş; bu defa eşkıya zulmüne uğradıkları hususunda şikayet etmeleri üzerine Tavukla, Alikan, ve Göl-i Karabağı köylerine iskân olunmuşlardır.(Gündüz, 1997;81)

Bayar ise, Karabağlılar'ın, Osmanlılar devrinde muhtelif tarihlerde Anadolu'ya geldiklerini belirtmektedir. Karabağlılar, uzun süre konar-göçer hayatı yaşamışlar, bir kısmı boş ve ıssız yerleri şenlendirmek, imar ve iskânını sağlamak amacı ile eski ören yerlerine iskân edilmişlerdir. Karabağ kasabasının olduğu yer, Roma döneminin önemli şehirlerinden "Julya" şehridir. Bugün bile şehirlerin harabeleri, mezarları vardır. Bu aşiretin büyük bir kısmı, 1691-1696 genel iskânında yerleştirilmiştir. Bu iskân olayından sonra, iskân olan aşiretler de vardır. Bir kısım aşiretler de mevcut sosyal şartlardan dolayı iskân olmak zorunda kalarak kendiliğinden iskân olmuştur. (Bayar, 1994;74)

3. Bolvadin ve Çevresi Karabağ Köyleri

Azerbaycan'ın Gence-Karabağ bölgesinden geldikleri tespit edilen Karabağlılar, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bir süre konar-göçer yaşadıkları 18. yüzyılın başlarında Bolvadin yöresine yerleştirilmişlerdir. Bolvadin yöresinde Karabağ adıyla anılan üç köy (Büyükkarabağ, Ortakarabağ, Derekarabağ) bulunmaktadır. Yenikarabağ köyü Sultandağın 1958'de kazası olması ile birlikte Sultandağ'na bağlanmıştır.

Yaşlı köylülerin ifadelerine göre tüm Karabağ köyleri Büyükkarabağ köyünden bölünmüştür. Karabağlılar bu yöreye yerleştirildiklerinde, tek merkezde ve toplu halde bu kasabanın bulunduğu bölgede yaşamışlar, ancak sonradan çeşitli nedenlerle bazı gruplar ayrılarak diğer yerleşim birimlerini kurmuşlardır. Derekarabağ, Ortakarabağ ve Yenikarabağ köyleri Büyükkarabağ Kasabası'ndan sonradan ayrılan Karabağlıların kurdukları köyler olup çok sıkı akrabalık bağları devam etmektedir. Konuyla ilgili olarak Bayar, *Karabağlıların bu bölgeye aynı zamanda geldiklerini belirterek, Afyonkarahisar Vilayeti dâhilinde bulunan Karabağlı Aşireti'nin yerleşim birimlerini şöyle ifade etmektedir: Bolvadin Kazasında: Merkez, Büyükkarabağ Kasabası, Ortakarabağ, Derekarabağ köyleri. Sultandağ Kazasında: Yenikarabağ Köyü, Çukurcak, Karapınar. Emirdağ Kazasında: Davulga, Bademli, Eşrefli, Yeniköy, Daydalı, İncik, Karakuyu, Avdan, Aliçomak köyleri. Bunun yanında Karabağlı Aşiretinin geri kalan kısmı Bursa, Erzincan, Erzurum, Konya gibi Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yerleşmişlerdir. Karabağ Aşireti, Roma döneminde Julia isimli büyük bir şehir olan Büyükkarabağ Kasabasının bulunduğu bölgeye 1691-1712 yılları arasında yerleşmişlerdir. Bu bölge uzun süre civar Karabağ Aşiretlerinin merkezi olmuş, "Bey Köy" olarak kayıtlara geçmiş, Karabağ Aşireti'nin "Kethüdalrı, Beyleri" bu köyde oturmuştur. İskân olan aşiret: köy, mezra, ağıl, mandıra, yaylak, yurt, divan adı verilen kırsal yerleşim birimlerini kurmuşlardır. Buna rağmen kısa vadeli göçer hayatını sürdürdüler. Kışın yerleştikleri yerde yazın da o yerin yüksek yaylasında yaşadılar. Yaylaya çıktıklarında "Topak ev" veya "Alaçık" dedikleri çadırlarda veya "Yurt" dedikleri ağaç, toprak, taş gibi malzemelerden yaptıkları evlerde barınıyorlardı. Bugün Emirdağları üzerinde binlerce yurt vardır. Bu yurtlar bugün bile yayla zamanı kullanılır.*(Bayar, 1994:74) Tüm Karabağ köylerinin nüfusu 6.000 e yakındır. 1990 nüfus sayımına göre; Büyükkarabağ 2429, Ortakarabağ 469 Derekarabağ 801 kişidir. Büyükkarabağ ile Ortakarabağ Köyü'nün tamamını, Derekarabağ Köyü'nün ise bir kısmını Karabağlılar oluşturmaktadır.

Caferoğlu'nun ağız çalışmalarında yöreye göçlerin ne zaman olduğu konusunda şu derlemeler yer alır. "Afyon Azerilerinin muhaceret tarihi hakkında şimdilik vesikalara dayanan malumatımız olmadığı gibi, kendilerinin verdiği izahat da mütehaliftir. Mustafa Ağa'ya göre bu hicret, 1055 (M.1645) tarihinde vaki olmuştur. Kati bir rakamla gösterilen bu tarih o ihtiyarın camide atalarından duyduğunu, bu rivayetlerin atalarından aktararak kendi-

lerine kadar geldiğini ifade etmiştir. Aynı Bademli köyünden Ali Ağa'ya bakılırsa hicretleri bundan 150-200 yıl evvel vaki olmuştur. İşte bu birbirine zıt hicret tarihleri, Afyon Azerilerinin hicret devrini aydınlatmaktan pek uzaktır. Eski şive hususiyetlerini, mahalli adet ve ananelerini muhafaza ettiklerine bakılırsa, kendilerinin Azeri olduğuna asla şüphe kalmamaktadır.(Caferoğlu, 1939;24)

Halk arasındaki söyleneceye göre; Bolvadin yöresindeki Karabağlıların tamamının daha önceleri adı Beyköy olarak bilinen Büyükkarabağ Kasabası'nın bulunduğu bölgeden ayrılarak kendi köylerini kurmuşlardır. Halkının tamamının Karabağ Türkmen Aşireti'nden olması nedeniyle söz konusu yerleşim birimleri yörede Karabağ adıyla anılmaktadır. Her ne kadar bir rivayete göre; eskiden beylerinin ölmesi nedeniyle tüm aşiretin başlarına kara bağladığı ve o günden itibaren Karabağlılar olarak anıldıkları ifade edilse de, yörede yapılan araştırmalarda bunu doğrulayan bir bilgiye ulaşılamamıştır. (Eroğlu, 2009:57)

4. Karabağ Köyleri Halkbilimi Ürünlerinde Eski Türk İnançlarının İzleri

4.1. Koruyucu İyeler

Yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınış, dini ve efsanevi varlıklara iye denir.(Örnek, 1995:65) Türk inanç sisteminde merkezinde Tengri olmak üzere çevresinde onun yarattığı yardımcı ve koruyucu iyeler vardır.

41.1. Umay

Tengri'nin çevresinde oluşan koruyucu iyelerin başında umayı sayabiliriz. Umay doğum sırasında kadının doğum sancıları geldiği zaman, göğe dua ettiği ve gökten iki meleğin gelerek kadına erkek çocuğu doğururken yardım ettiğini söylerler. Kadının ve çocuğun büyüüp gelişmesinde sürekli yanında yer alır. Onu kötü ruhlardan korur. Çocuğun yanından uzun süreli ayrıldığı zaman çocuk hasta olur. Umay'ın sürekli çocuğun yanında olduğunun işareti çocuğun uykudayken bile gülmesidir. Umay kültürünün izlerine bugün Anadolu'nun farklı bölgelerinde rastlamak mümkündür ve genel olarak karşımıza "Fatma Ana" olarak çıkmaktadır. Özellikle doğum folklorunda ismi geçen iyelerden biridir.

Yeni doğan çocuk, muhtemelen ana karnındaki eşine ya da 'son' olarak belirtilen plasentaya, yani Umay ismindeki tek bir ruha sahiptir. (Roux,2002:136) İşte bu yüzden bebeğin kordonu kökleri güçlü olan bir ağacın altına gömülür. Karabağ köylerinde doğum sonrasında çocuğun göbek kordonu erkek çocuğuyusa dini bütün olması için camiye, kız çocuğu ise upacıya bağlanır, evine bağlı olsun diye.

4.2. Kara (kötü) İyeler

4.2.1. Erlik

Daha önce söylendiği üzere Türkler kainatı üç bölüme ayırmışlardır: Gök, Yeryü-zü ve Yer altı olarak. Gökte Tanrı ve iyi ruhlar, yeryüzünde insanlar, iyi ve kötü ruhlar, yer altında ise kötü ruhlar ve bunların başkanı Erlik bulunmaktadır. Bunların başkanı Altaylılarca Erlik, Yakutlarca Arsan Dayı'dır. İnan'ın tespitlerine göre "Erlik", yer altı diyarında kara çamurdan yapılmış sarayda oturur. Erlik'in karargahı Dokuz İrmak'ın doymadım (toybodım) ırmağına döküldüğü yerde kurulmuştur. Doymadım ırmağının suyu insanların gözyaşlarından ibarettir (İnan, 1998:406). Büyük kara ruh sayılır. Erlik her türlü hastalıklar ve ölümler göndererek insanlardan kurbanlar ister. Bu kurbanlar verilmediği takdirde, öldürdüğü insanların canlarını yakalayarak yer altı dünyasına götürür ve kendisine köle yapar. Altaylar özellikle hastalığın hüküm sürdüğü zamanlarda Erlik'ten çok korkar ve ona kurbanlarla aldatmaya çalışırlardı (Çoruhlu, 2002:53). Erlik, insanlara hastalık, kötülük, ölüm gibi fenalıkları verebilir. Bu sebeple ona saygı duyulur ve ondan korkulur.

Karabağ köylerinde hamilelerin şeytandan korunması için pis suyun üstünden ve küllükten geçmemeleri gerektiği düşünülmektedir. Yöredeki halk inançlarında şeytan olumsuz algılarla şu şekilde yer alır: *Tırnak uzatmanın günah olduğuna ve içinde şeytanların yaşadığına inanılır. Bulaşıkları sabaha bekletmek doğru değildir. Şeytanın içine pislediğine inanılır.*(Aydın, 2005:73)

4.2.2 Alkarası

Türk topluluklarının hemen hemen her yerinde görülen bu kötü ruha "alkarası", "albastı", "Albiz", "Almis", "Abası", "Al", "Alperisi", "Alanası" "Alruh" ve "Almış" gibi çeşitli isimler verilir.(İnan, 1998:262) Genellikle lohusa kadınlara ve yeni doğmuş çocuklara zarar verdiğiğine inanılan bu ruh adeta üremenin ve çoğalmanın düşmanı gibidir. İnsan hayvan karışımı bir görünümde tanımlanan bu öldürücü dev veya cin, "uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek çok çirkin, al gömlek giyen bir yaratıktır". diye halk arasında böyle bir tasvir edilmektedir.

Ortakarabağ köyünde "yallı" adı verilen vahşi bir hayvanın varlığına inanılmakta ve onunla ilgili çeşitli efsaneler anlatılmaktadır. Karabağlılar tarafından canavar olarak da adlandırılan "yallının" eskiden evlere girerek ocağın başına oturduğu, daha sonra çocukları sırtına atarak kaçırdığından bahsedilmektedir. Köyde "yallı geliyor" ve "yallı gibi saldırıyor" deyimlerinin de sık sık kullanılması bu hayvanın Karabağlıların hayatındaki etkisinin büyük olduğunu göstermektedir. (Eroğlu, 2009:77) Yallı olarak adlan-

dırılan efsanevi varlığın eski Türk inancındaki erlik ile ilişkilendirmek yanlış olmasa gerektir.

Albastı ve Alkarısı olarak tarif edilen ruh, loğusa kadınlara musallat olur. Bazen yalnız kalan loğusanın yüreğini ele geçirmek ister. Al basması olarak adlandırılan bu durumdan kurtulmak için bazı ritüeller yapılır, bunlar; *al basmasından korumak için çocuğun beşiğinin altına demir herhangi bir şey konulur. Anneye kırmızı (al) renkte bir yazma örtülür ve evin kapısına ağaç atılır. Bebek ve annesi uzun süre evden çıkmaz. İlk kez dışarı çıkan çocuğun kundağına ekmek koyulur. Doğup yaşamayan çocuklar için herhangi bir şey yapılmaz.*(Aydın,2005: 63) Afyon yöresinde lohusayı al basmasında korumak için yastığının altına süpürge konulduğu da görülmüştür. (Aday, 2003:170)

Karabağlıların büyük bir çoğunluğunda “Albastı” inancının hakim olduğu görülmektedir. Yeni doğum yapan kadınları, gerekli tedbirler alınmadığında Albasacağına inanılmaktadır. Albastı'nın bir tür şeytan olduğu düşünülmekte, hamileliğin yedinci ayından başlayarak köyde yeni doğum yapanların 40 gün boyunca başlarına ve bellelerine kırmızı bağladıkları ifade edilmektedir.(Eroğlu, 2009:103)

Türk dünyasında olduğu gibi bölgemizde de Alkarısı/ Al basması hastalık inancı hemen hemen tüm köylerde her ne kadar genç nesil inanmasa da özellikle yaşlılar tarafından “kırk basması” olarak varlığını devam ettirmektedir.

4.3. Göklerle İlgili İyeler

Türk inanç sisteminde gök veya kök Tengri (mavi gök) mühim bir yer tutar. Kişioğlu, göğün örttüğü, yağız yir (kara yer) in taşıdığı ve Yer-Sub'ların bulunduğu yeryüzünde kılınmıştır. Köktürk çağından önce ve sonra, gök bu koruyucu vasfı ile kutsanmış “ıduk” kabul edilmiştir. (Kalafat,1990:28) Tanrı'nın gökte olduğu inancını benimseyen Türk toplulukları gök'e karşı da bir saygı beslemişlerdir. Eski Türk inanç sisteminde güneş; gök, ay ve yıldızlar gibi koruyucu bir iye sayılmıştır. Yörede büyükler bir işe başlayacağı zaman sabah erken saatlerde besmele ile başlamanın uğurunu vurgularken “Akşamın hayrından sabahın şerri iyidir.” sözünü özellikle söylerler.

Afyon, Bolvadin ve Çay'da kadın başlıklarına mavi renkli nazar boncukları ve deve boncuğu takılması, iğdenin çekirdeği delinip ve bir mavi boncukla çocuğun iç kıyafetine iliştilmesi, gözleri gök kişinin nazarı degeceğine inanılması, yeni doğan kuzu ya, bol süt veren ineğe, yeni alınan bir şeye nazar değmemesi için mavi boncuktan örme, kaplumbağa üzerine işlemeli “Maşallah Allah nazardan, belâdan saklasın” yazısı takılı nazarlıklar takılması ve buna benzer bir çok inanış mavi renk ile “Gök iyisi” arasında bir ilgi kurulduğunu göstermektedir.

4.4. Yer İyeleri

4.4.1. Taş ve Kaya İyesi

Bütün kültürlerde olduğu gibi, Türklerde de taş ve kayalar kutsallıkla idrâk edilmiştir. Türklerin inançlarında taşlar ve kayalar, kurtarıcı bir araç, yaşanmaya hazır bir zemin, çarptığını ezecek, kıracak bir varlık olarak görülmüştür. Türklerin yaratılış efsanelerinde taş ve kaya kişiyi kurtaran, koruyan, barındıran kudret ve kuvvete sahip kutlu bir varlık olarak görülür (Tanyu,1978:39). Hasta çocukları bölgede bulunan kutsal adlandırılan ya da özelliklerinden hareketle bazı pratikler uygulanır; delikli taştan geçirmek, başı ağrıyan insanlara “Yılcık taşı” adı verilen taşlara birlikte tedavi etmeye çalışmaları taş ve kayalarda bulunduğu kabul edilen kutsallıkla ilgilidir.

Ortakarabağ köyünde “kanber taşı” olarak ifade edilen büyük bir taşa bağlanma olduğu belirtilmektedir. Köyün hemen yakınında bir tarlanın ortasında bulunan bu taş hemen hemen herkes tarafından bilinmekte ve köyde uzun yıllardır dilek taşı olarak kullanılmaktadır.(Eroğlu, 2009:81) Ortakarabağ köyünde çocuk sahibi olmak için bu ritüeli gerçekleştiren kişinin lakabı “daş oğlanlar” olarak ifade edilmektedir. Yörede taşla ilgili diğer bir uygulamada baş ağrısı çeken kişiler yılcık taşı adı verilen taş kafalarında gezdirmeleri uygulamasıdır. Bu ritüel ile ağrıların sona ereceğine inanılır. Yenikarabağ köyünde yeni doğan çocuğun “höllük” adı verilen toprağa yatırılması da toprağın koruyuculuğu ile ilgilidir. Yöre halkı bu toprağın yarayı daha çabuk iyileştirdiğine inanır.

Sultandağı Yenikarabağ köyünde derlenen şu efsanede halkın taş iyisi hakkındaki telakkisini görmek mümkündür: Yenikarabağ köyünde yaşamış olan Raziye isimli bir kadın kısır olduğu için çok üzülürmüş. Kocasını ve kayınvalidesinden bu nedenle çok eziyet çekmiş. Bu taş Raziye isimli kadının sığınağı olmuş. Ne zaman sıkılırsa, bunalırsa bu taşın yanına gidip ağlarmış, etrafında dönerek dua edermiş. Sonunda Raziye'nin duası kabul olmuş ve bir çocuk sahibi olmuştur.

Bu inanış gereği olarak köyde çocuğu olmayan kişiler bu kayayı ziyaret etmekte ve bu taşa büyük önem vermektedir (Aydın,2005: 47).

Büyükkarabağ köyünde Başyurt mevkiinde “Üç Kızlar Kayası” denilen bir yer bulunmaktadır. Burada her yıl Mayıs ayında Hıdırellez kutlamaları yapılır. Kutlamalar çerçevesinde talihlerin açılması için dua edilir, adaklar adanır ve örtülerden birer parça alınarak kayanın etrafındaki çalılara bağlanır. Buraya özellikle çocuğu olmayan kadınlar gelir ve dua ederler. Taşa, kız çocuk isteyenler pembe, erkek çocuk isteyenlerse, beyaz bir kuşak bağlarlar. Çocuk erkek olursa adı “Ahmet”, kız olursa “Sultan” isimleri konulur. (Oğuz-Ersoy, 2006:114)

4.4.2. Ağaç İyesi

Anadolu insanı öldükten sonra dirileceği inancıyla, kökleriyle toprağın derinliğine inen, dallarıyla gökyüzüne uzanan hayat ağacını yaşamının her safhasında sergilemiştir (Seyirci,1995:172-172). Kutsal orman ve ağaç kültürüne Türkiye'nin her yerinde rastlanmaktadır. Yenikarabağ köyünde yeni doğan çocuk ölmesin diye yere ağaç yontup çakılmaktadır. Yine al basmasından korunmak için evin kapısına ağaç atılması uygulaması da ağacın yardım istenilen bir varlık olarak görüldüğünü gösterir. Karabağ köylerinde mezarların başına meyvesiz ağaçların dikilirse bu ağacın her sallanışında mezardaki kişinin günahlarından kurtulacağına inanılır.

4.4.3.Su İyesi

Eski Türk inanç siteminde su, hayatın ve canlılığın kaynağı olarak kabul edilir ve "ıduk" (mukaddes) sayılırdı (Kalafat,1990:54). İnsanlara en yakın ilahlardan kabul edilen Yer-Su kavramı içine bütün akan sular (ırmaklar, dereler, pınarlar) ve göllerden oluşmaktadır.

Su kültürünün izleri, Anadolu'da canlı olarak yaşatılmaktadır. Yüksek dağ tepelerindeki göller, özellikle Aleviler ve Yörükler arasında hâlâ kült konusudur. Yaz aylarında bu göller ziyaret edilir, kurbanlar kesilir, dilekte bulunulur.

Karabağ köylerinde, doğumun kolay olması için küçük çocukların ve kadınların küçük parmakları suya batırılmakta ve hamile olanlara içirilmektedir.(Eroğlu, 2009:103) Çocuk için kâğıtlara dilekler yazılarak göle atılması inancı da benzer amaçlar içindir.

Birisi ölmek üzere olduğunda hemen ağzına su verilir. Öldükten sonra ise gözleri kapatılır, ayakları ve çenesi bağlanır. Karnına demir konulur, ölünün mezarının üzerine bir bardak suyun dökülmesi de suyun temizleyici ve koruyucu özelliği ile ilgilidir.

4.4.4.Ev(Eşik) İyesi

Göçebe Türk toplulukları arasında çadırın da bir iyesi olduğuna ve bu iyenin orada yaşayanları dış tehlikelere karşı koruduğuna inanılırdı. Çocuğu alkarası'na karşı korumak için yastık altına konulan bıçağın (demir) ve ev iyesinin koruyuculuğuna sığınılır. Büyükkarabağ köyünde lohusa kadınlar kırk günü doldurmadan evden dışarı çıkmazlar. Loğusa kadının kırkı çıkmadan evden çıkmamasının nedeni de ev iyesinin kutsiyetine bağlanabilir.

4.5. Kişioğlu/Ata Ruh İyesi

Türk inanç sisteminde dini temsil eden kişi olarak Kam (kadınına Udagan) görülmektedir. Kam, iyi ya da kötü ruhlarla ilişki kurup, önemli olayları, hastalıkları iyi-

leştiren; göksel uçuş yapabilen bir şahsiyettir. Yörede bazı kişilerin ağzı dualı, eli hünerli olduğu yönünde bir inanç vardır. Çocukların hastalıklarından tutun da ineklerin sütlerinin azalmasına kadar her türlü konuda bu tip insanlara müracaat edilmesi onlardan yardım beklenmektedir. Bu kabiliyetlerin aileden (ocaktan) geldiği ve kendilerine bir büyüğün elverdiği şeklinde bir anlayış yörede yaygındır.

Ortakarabağ Köyü'ndeki erkek ve kız çocuklarının isimleri incelendiğinde, çoğunlukla büyükanne-büyükbaba isimlerini taşıdıkları, şehirde kullanılan isimlerin fazla kullanılmadığı görülmektedir. Yeni isimlerin, köyde yeni doğan çocuklara pek koyulmadığı, genelde ikinci isim olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir.(Eroğlu, 2009:70)

Özellikle köpek ısırması, sarılık ve "terme" adı verilen kaşıntıların tedavisinde bu ocaklara başvurulduğu belirtilmektedir.(Eroğlu, 2009:81)

Düğün konvoyu önce köyün etrafında sonar da mezarlığın etrafında dolandırılması, mezarların başına içi su dolu testi konulması, mezarda barut yakma geleneği, ölen eski eşin mezarının başında testi kırılması gibi pratiklerin özünde ataların ruhlarına karşı gösterilen saygı ve korku yatmaktadır.

4.6. Hayatın Geçiş Dönemiyle İlgili Unsurlar

İnsan hayatının çeşitli evreleri esnasında bir çok gelenek, görenek, adet ve töreler önemli bir yere sahiptir. Bu adet ve töreler bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve çalışmalarına uygun bir biçimde şekillenirler. Bütün bu karmaşık ilişki içinde kişinin hayatı ve hayatının evreleri tedrici bir şekilde gelişme gösterir. Bu gelişme süreci içerisinde meydana gelen töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan uygulamalar bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün esas birimlerinden birini oluşturur (Örnekle,1995:131). Doğum; evlenme ve ölüm gibi geleneksel halk hayatında, insan hayatının önemli geçiş dönemlerinden sayılır. Bu sebeple doğumla ilgili olarak çeşitli inanç ve pratiklere yer verilir.

4.6.1. Doğum:

Yörede çocuk sahibi olmak isteyen analar, evliya türbelerini ve ata mezarlarını ziyaret edip adaklar adar ve dilekler dileyerek kendilerinden himmet beklerler. Anne, karnındaki çocuğu olumlu ya da olumsuz yönde etkileyecek birtakım eylemlerden kaçınmak veya bazı eylemleri yerine getirmek zorundadır. Kaçınmaların ve uygulamalarında temelinde anne ile karnındaki çocuğun arasında, sıkı bir özdeşlik olduğu tasarımları yatmaktadır. Çocuğun Göbeği ve eşi çocuğun göbeği geleceğini, ilerdeki uğraşısını ve işini etkileyeceği inancıyla gelişigüzel atılmaz. Eşi veya sonuna da çocuktan bir parça hatta kendisi gözüyle bakıldığı için doğumdan sonra eş, temiz bir beze sarılarak bir yere gömülür. Çocuk sürekli ağlar ve bir türlü susturulamazsa "çocuğu kırk bastı"

denir. Lohusa ve çocuğuna kırk basmaması için kırk gün içinde yapılan işleme kırklaşma denir. Çocuklar kırk gün dolunca bu işi bilen bir kadın tarafından içine çeşitli maddeler konulmuş (taş, iğne, yüzük vb.) su ile yıkanır. Çocuktan sonra anne de banyo yapıp kırklanır. Buna "Kırk Uçurma" da denir.

Kısır kadınlar halk arasında dışlanır, "unlamaz katır" diye adlandırılır veya "devletin evladın yok, dünyaya yayılamadın" denilir.

Hamilelik döneminde sakata, çirkinlere, yılanla baktırılmaz. Çünkü çocuğun baktığına benzeyeceği inancı hâkimdir. Güzele, güzel şeylere baktırılır ki çocuk güzel olsun. Bu tür uygulamaların temelinde de taklit büyüü yatmaktadır.

Hamile olan kadının aş ermesi de halk arasında önem arz eder. Aşeren kadına canının istediğini vermek sevaptır inancı yöre halkında halen devam eder.

Doğumun yirminci gününde çocuk tuzlanır. Tuzlanan çocukta koku olmaz. Yeni doğan çocuk gün aşırı tuzlu suyla yıkanır. Çocuğun uykusu çok olsun diye göbeğine ekmek konur. Kırkinci gün çocuğun banyo suyuna bir gümüş yüzük atılır. Duruma göre yüzük altın da olabilir. Kırk kaşık su sayıldıktan sonra tepesinden ayağına devredilerek yıkanır. Kız çocuklarında kırk gün tamamlanmadan bu işlem yapılır. Kız çocuklarına "eksikli" denilmesi de buradan gelir. Daha sonra "Kırk çıktı, koku çıktı" denilip kırklama işlemine son verilir.(Aydın,2005: 62)

Doğum yapmış kadını veya doğan çocuğunu al basmasından korumak için bebeğin beşiğinin altına bıçak bırakılır. Lohusa bulunan evin kapısına uzun ve kalın bir odun uzatılır.(Aydın, 2005: 69)

Kırkı çıkana kadar beşikteyken hasta olan çocuklara köyde "sana şeytan dokunmuş" denmektedir

4.6.2. Ad Verme ve Lakaplar

Yörede daha önce ifade edilen ad verme gelenekleriyle birlikte "lâkap takma" geleneği de bazı değişikliklerle birlikte canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. Lâkaplar içinde aile ve ata lâkapları ile birlikte kişilerin fiziksel özellikleriyle ilgili lâkapların da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Sonuç olarak yörede "lâkap takma" geleneğinin İslâmiyet öncesi dönemlerdeki "ad verme" adıyla anılan geleneğin günümüzdeki bir uzantısı olduğunu ve bu geleneğin esas kaynağı olarak eski Türk inanç ve düşüncelerine dayandığını söylemek mümkündür.

4.6.3. Evlenme

Hayatın ikinci bir geçiş dönemi sayılan evlenme; evlenen çiftlerin sosyalleşme sürecinin önemli bir bölümünü oluşturması açısından dikkate değerdir. Düğün günü

gelin evden çıkarılacağı zaman, genellikle gelinin kardeşi tarafından ya da babası tarafından beline kırmızı kuşak bağlanır. Bu kuşağın içine madeni para konur. Kamların taşıdığı kuşak ile kutsallık ifade eden madeni para (demir) ve üç sayısının, söz konusu kuşak çözme ve bağlama pratiğinde birleştiğini ev, eşik iyelinin etkisinin ise kapıyı tutma pratiğinin bu iyeleri hatırlama ve memnun etme biçiminde değerlendirmek mümkündür (Araz,1991:61-65).

Evin eşikine bal sürülmesi, yörede eve getirilen gelinin attan (günümüzde arabadan) indirilirken; sol ayağı üzengiye, sağ ayağı ise ekmek sacı veya saban demiri üstüne bastırılarak, kucağına çocuk verilmesi, gelinin duvağının kız yada erkek çocuğuna açtırılması, benzerin benzeri meydana getireceği ve birbiriyle ilişkisi olan şeylerin fiziksel temas olmasa bile birbirini etkileyeceği inancı, gelinin doğurganlığını etkilemeye yönelik inançlardır. Gelinin ayakkabısının birine arpa/oğlan diğerine buğday/kız konur. Önce hangi ayakkabıyı girerse çocuğun cinsiyeti tahmin edilir. Gelinin başına şeker, buğday, arpa atılması, gelin eve girerken sağ eliyle kapının üst eşikine tereyağı sürmesi ve gelinin koyun postuna bastırılarak içeri alınması, bu esnada kurban kesilerek kanının gelin ve damadın alınma sürülmesi gibi pratikler tamamen eski Türk inançlarının günümüzdeki yaşayan izleridir.

Düğünün bereketli geçmesi için kötü ruhların korkutulması gerekir bu yüzden sağdıç olarak belirlenen damadın yakın akrabalarından birinin evinden davul zurnayla alınan bayrak oğlan evine getirilerek dikilir.(Eroğlu, 2009:117) Bayrak dikilince havaya ateş edilir ve düğün başlamış olur. Bayrak dikildikten sonra dua edilerek, kadınlara üzüm erkeklere lokum ve sigara dağıtılır. Yüzyıllardan beri yaşatılan bu kına pratiği, eski Türklerde seçilmiş, adak edilmiş olanı göstermek için uygulanır. Ortakarabağ köyünde yaşlı bir kadının gelinin başına al örtü örtmesi ve ardından elindeki leğene vurarak “ ağ tavası” söylemesi gelini ağlatmaya yönelik bir pratiktir. (Eroğlu, 2009:118)

4.6.4. Ölüm

Hayatın üç önemli dönemi doğum ve evlenmede olduğu gibi ölüm çevresinde de birçok inanma, adet, töre, tören, ayin, kalıp davranış, işlem kümelenmektedir. Yörede ölüm gerçekleşince İslâmî usullere göre ağzı bağlanıp gözleri kapatıldıktan sonra düğün bir şekilde sırt üstü yatırılır. Defin işlemi gecikecekse ölünün karnının üstüne bıçak, makas gibi demir parçası konur. Böylece karnın şişmesi ve vücudun bozulmasının önüne geçileceğine inanılır. Bu pratiğin esasında demirin koruyucu bir ruh olarak mahiyetinde taşıdığı korkutma, kuvvet ve kudret unsurları ile onun kutsiyetinden kaynaklanan inançlara duyulan sevgi, saygı ve korku mevcuttur. Ölü mezara konuluncaya kadar yalnız bırakılmaz. Bu ve buna benzer inançlarda şuur altına yerleşmiş eski Türk inançlarının izleri görülmektedir. Anlam ve fonksiyonları unutulmuş değişik biçimlere

bürünmüş bu pratiklerde asıl amaç ve inanç, şerir ruhların fenalıklarından korunmak, ata ruhlarını memnun edip rızasını kazanmak ve onların yardımlarını sağlamaktır (İnan, 1998:474).

Ölünün yanına ekmek, su, toprak koymak gibi pratikler eski Türk inançlarındaki “Yer-sub”ların koruyucu ve kollayıcı özellikleriyle ilişkilidir. Yörede ölüm anındaki kişinin ağzına su damlatılması su iyesinden yardım dileme fonksiyonu ile izah edilebilir.

Afyon yöresinde söylenen “Ölü evinde aş kaynamaz.” Atasözünde de olduğu gibi bir hafta on gün eşden dosttan yemek gelir. O kadar zengin yemek çeşidi bulunur ki yine bölgede söylenen “Ölüyü böreksiz, düğünü beleksiz(hediyesiz) yapma sözü herkes tarafından söylenir (Üyümez,2003:278).

Yörede ölüm törenlerinde karalar giyilmesi ve gençken kocasını kaybeden kadınların saçlarını kesmesi geleneği matemde olmanın bir işareti olarak değerlendirilmektedir. Tarihi dönemler içinde birtakım değişikliklere uğramış olan bu inanç ve pratikler, başlangıçtan günümüze kadar değişik Türk zümrelerinde de tespit olunmuştur (İnan,1976:183). İlk dönemlerde ölünün ruhuna hazırlanan aş bir çeşit kurban niteliği taşımaktaydı ve doğrudan doğruya ölen kişinin mezarına dökülürdü (İnan, 2000:189). Günümüzde ise; ölünün ruhuna bağışlamak üzere eşe dosta ve yoksullara sunulan helva ve yemek şekline dönüşmüştür. Yöredeki aş törenlerinde “ölünün hayrı olsun” sözü ile mezarların üstüne dökülen buğday, arpa ve çörek otu için; “kurt-kuş yesin, hayır olsun” sözleri bu anlam ve inançla söylenen ifadesidir.

Karabağ köylerinde cenazenin etrafına akrabaları toplanır ve ağıt yakarlar. Ağıtçı tutulur ve üç gün boyunca ağlatırlar. Cenaze genellikle öğle namazından sonra akşam güneş batmadan önce gömülür. Cenaze yıkama işlemini ölen kadın ise kadınlar, erkek ise erkekler yaparlar. Eskiden cenaze yün ile yıkanır. Ölen kişiye üç kez boy abdesti aldırma esasına göre, yıkama işlemi gerçekleştirilir. Yıkayıp kefin yapıldıktan sonra ölünün yüzüne bakılmaz. Cenaze gömülmeye hazır hale gelince önde erkekler arkada kadınlar mezarlığa götürülür. Eskiden kurt postuyla birlikte gömüldüğü de rivayet edilmektedir.

Karabağ köylerinde “barut kaldırma” adı verilen, ölü gömüldükten sonra kadınlar tarafından uygulanan mezarda barut yakma geleneği devam etmektedir. Bunun ölüyü yırtıcı hayvanlardan koruyacağına inanılmaktadır. Bu uygulamaya göre ölünün yakınlarından bazı kadınlar cenazenin gömülmesinden hemen sonra mezara gitmekte ve yanlarında götürdükleri barutu ölünün mezarının başında yakmaktadırlar. Bu işlem ölünün ayakları, başı ve orta kısmı olmak üzere üç ayrı noktada barutun yakılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda cenazenin yıkandığı yerin altına ateş ve suyun

koyulması geleneği de devam etmekte, bunun da ölen insanı kötülüklerden koruyacağına inanılmaktadır Köyde, eşi ölen erkek başka birisiyle evlendiğinde, ölen eski eşin mezarında testi kırılması âdetinin de devam ettiği ifade edilmektedir. Testi kırıldığında ölen kadının ruhunu eziyet çekmekten kurtulacağına inanılmaktadır. Bazı mezarların üzerinde kırılan testilerin hâlâ durduğu görülmektedir (Eroğlu, 2009:78)

Ölü doğan bebekler için cenaze töreni yapılmaz. Direkt olarak gömülür, tabuta da konmaz.

4.7. Bereket Törenleri

4.7.1 Kurban/Adak /Saçı

Türk toplulukları Tengri'yi, ata ruhlarını ve çeşitli fonksiyonlar yüklenen iyeleri memnun etmek, onların rızasını kazanarak yardımlarını elde etmek için kurban keserler ve saç yaparlardı. (İnan, 1976:46). Bu kurban ve adaklar çeşitli adaklarla düzenlenen ayin ve törenlerde Kam'lar aracılığı ile sunulduğu gibi belli bir geleneğe bağlı usul ve esaslar içinde de yapılmaktaydı. Yapısında "koruma, kurtarma, sağlık, uğur, bolluk ve bereket" unsurları yaşatan bu törenlere ait inançların tarihi başlangıcını Şamanist döneme kadar götürmek mümkündür. Bu tören ve pratikler, İslâm dininin de tesiri ile değişik şekil ve görünümlere bürünerek yörede varlığını sürdürmektedir.

4.7.2.Yağmur Duası

Mevsimin yağışsız geçmesi yüzünden kuraklık korkusuyla yapılan yağmur duaları insanlık tarihini ile başlar. Hayatın ve bereketin kaynağı olan su, çeşitli topluluklar tarafından kutsallar arasında kabul edilmiştir. Bilindiği gibi Türk inançlarında su, taş ve ata ruhları kutsal sayılmaktaydı (Araz, 1991:149). Dere kenarlarından ve göllerden alınan taşların su ile teması ve mezarların aracı olarak kullanılması, yağmur yağdırmada ata ruhlarının da yardımcı olduğunu ortaya koymaktadır. Taş veya taşlarla yağmurun yağdırılması inanç ve pratikleri bütün Türk zümrelerinde mevcut olduğu gibi, Çin ve Moğol kavimlerinin inançlarında da tespit olunmuştur

Ortakarabağ Köyü'nde "yağmur gelini" adı altında çok yakın zamana kadar uygulandığı görülmektedir. Bu geleneğe göre, öksüz bir çocuğa beyaz çarşaf giydirilir ve boynuna koyun çanı asılır. Daha sonra, köydeki diğer çocuklarla beraber "yağ Allah yağ" diyerek kapı kapı dolaşır. Her evden çocuğa para ya da buğday verilir. Böylece yağmurun yağacağına inanılmaktadır. Köyde ayrıca dolunun fazla yağmasını engellemek için de bıçakla kesilmesi ya da düştüğü yere saç ayağı ters gelecek şekilde atılması gerektiği düşünülmektedir (Eroğlu, 2009:77)

4.8. Diğer İnanç ve Gelenekler

4.8.1. Hayvanlarla İlgili İnançlar

Yörede hayvancılığın çok yaygın olması doğal olarak halkımızın yaşamında hayvanlarla ilgili inançların bir hayli yer almasına yol açmıştır. Yörede bazı insanların üzerinde durmadığı, bir çok kişinin ise kendisini kaptırdığı ve hatta zaman zaman iyi yahut kötü tesadüfleri bile ona yordduğu uğur-uğursuzluk inancı, her çağda ve medeniyetlerde olduğu gibi günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Uğurlu ya da uğursuz sayılan nesne, durum, söz, hayvan ve hatta insan; gündelik yaşamın içerisinde varlıkların yapısı, bulunuşu, durumu, yaşayışı gibi kendilerine has özellikleri halkımız tarafından uğurlu ya da uğursuz olarak damgalanmıştır. Afyon yöresinde bazı köylerde tavşan eti yememe tavşana kötü gözle bakma gibi bir anlayış vardır. Yenikarabağ köyünde kişinin önünden tavşan geçmesi iyi değildir bunun uğursuzluk getireceğine inanılır. (Aydın, 2005:71) Bunun temelinde de etnograflara göre hayvan eti yemekle onların niteliklerinin edinileceği inancı yatmaktadır. Tavşanın yenilmezliği onun aşırı korkak ve aşırı ürkek olması insanın da bundan etkilenme korkusu inancı etkilidir.

4.8.2. Uğur- Uğursuzluk

İnsan yaradılışı itibarıyla inanmaya ve telkine müsait ve ihtiyacı olan bir varlıktır. Başına bir bela mı geldi? Güzle başladı iş kötü mü gitmekte? Geçim kaynağı hayvanları mı hastalandı? Bu gibi sorunlar ve sorular karşısında kendisine göre cevaplar vermekte ve ona göre önlemler almakta. Kendisine uğurlu geldiğine inandığı nesneyi boynunda taşımaktadır. Bu; bitki, kurt dişi, ayı tırnağı, leylek kemiği, kartal tırnağı, çörek otu, vb. gibi nesnelere olabilir. Bunları taşıyarak hastalıklardan ve belalardan korunacağına inanır. İşte yaşamımızın her safhasına girmiş olan halk inanışları, insanın çevresinde kümelenmiş canlı ve cansız varlıkların uğurlu ve uğursuz diye vasıflandırılmasına yol açmıştır.

Baykuşun uğursuzluk habercisi olduğu düşünülmektedir. Herhangi bir evin üstüne konduğunda, o evden birisinin ölebileceği, bu durumda baykuşa “umduğun bu olsun” denilerek soğan atılması gerektiğine inanılmaktadır.(Eroğlu, 2009:79)

Karabağ köyünde (Türkmen) ve o köyden göçenler arasında bensiz doğan kız çocukları makbul sayılmaz. Onun için kız çocuklara sun’i ben, onların tabiriyle “döğün” yapılır. Döğün, beş-altı yaşlarındakilere olduğu gibi, yirmi-yirmibeş yaşlarındaki yeni gelinlere de yapılabilir. Döğün şöyle yapılır: önce ben yapılacak yer tespit edilir. Çene, yanak veya alın olabilir. Üç tane iğne bir ipe bağlanır. Tesbit edilen yere hafif darbeler halinde vurulur. Orası biraz sonra gövermiştir. Barutla göğeren yer oğulur ve bundan sonra da ömür boyu çıkmayan bir siyah ben elde edilmiş olur.

Köyde dikkat çeken “düşmez” inancının bazı sülalelerde devam ettiği görülmektedir. Buna göre; bazı ailelerin kendilerinin uygulamasında sakıncalı olarak gördüklerini “bize düşmez” diyerek yapmaktan kaçındıkları gözlenmektedir. Köyde özellikle yaşlılar bu konuda oldukça dikkatli davranmaktadırlar. Bu inanç Büyükkarabağ Kasabası’nda da bazı ailelerde devam etmektedir. Köyde, bazı aileler yoğurt suyunun kaynatılmasını “bize düşmez” diyerek sakıncalı bulurken bazıları sarı renk giymekten kaçınmaktadırlar. Bu hususlara dikkat edilmediğinde ailelerin başlarına kötü şeyler geleceğine inanılmaktadır. Yine aynı inançla köyde bazı aileler, 77 evlerinin önüne siyah köpek bağlamaktan kaçınmakta, bazıları da çoraba siyah nakış işlenmemesine dikkat etmektedir.(Eroğlu, 2009:76)

Köyde, cenazenin gömülmesinin sakıncalı olduğu düşünülen zamanlarda kesinlikle gömülmediği gözlenmektedir. Özellikle geceleyin ya da yağmur yağarken cenaze gömülmemektedir. Köyde, yağmur cenaze gömülürken üzerine damlarsa, bütün sene boyunca yağmurun yağmayacağı inancı devam etmektedir. Daha önceki yıllarda böyle bir olayın yaşandığı, yağmura rağmen cenazenin gömüldüğü ancak, sonradan uzun bir süre köye yağmur yağmadığından cenazenin mezardan çıkarılarak tekrar gömüldüğü ifade edilmektedir. Bu nedenle yağmurun cenazeye değmemesine için büyük gayret sarf edilmektedir. (Eroğlu, 2009:121) Karabağ Türkmenlerinde riyalarlar, renklerle,büyü ve nazarla ilgili inançlar da oldukça fazladır.

4.8.3. Halk Hekimliği(Büyü-Nazar)

Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama sağaltma amacıyla başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne “halk hekimliği” denmektedir. Karabağ Türkmenlerinde sarılık ve terme ocaklarının varlığı, nazardan korunmak için üzerlik otuna başvurulması ritüelleri günümüzde de tedavi şekli olarak kullanılmaktadır. Yörede icra edilen mani söyleme geleneğinde nazarlığın kültürel bir unsur olarak yansımaları görebiliriz.

Bacalarda üzerlik

Allah vermiş güzellik

Pembe yanak üstünde

Mavi gözler nazarlık. (Aydın, 2005: 30)

Çocuğu olmayan kadın için adak adama, kurban kesme veya kara taşa dilek dileme yapılan bazı hallerdir. Bunun dışında çocuğa kalmak isteyip de kalamayan kadınlar için tarlalarda bulunan ve adına “Karaoğlan Böceği” denilen bir böcekle tedavi etme durumu da vardır. Kısır olduğu düşünülen kadında eğer bir iltihap sonucu ise bu

böcekten bir tane karnının üst kısmına konuluyor. Böceğin ısırması halinde var olduğuna inanılan iltihabın söküleceğine inanılır.(Aydın, 2005: 62)

Köpek kafatası ekinlere nazar değmemesi için toprağa gömülme, hayvanların nazardan korunması için ahırın girişine asılmaktadır.(Eroğlu, 2009:79) Türk dünyasının hemen hemen hepsinde görülen nazardan korunmak için üzerlik yakılması Karabağ Türkmenlerinde de yaşatılmaktadır. Ortakarabağ köyünde, Üzerlik otu “üzerlik üzerlik üzersin, kapı kapı gezersin, nazarları bozarsın” denilerek çocuğun üzerinde yakılığında nazarın bozulacağına inanılmaktadır.

Ortakarabağ köyünde ocaklı kişiler tarafından göz değdiği zaman tuz dökülerek nazardan korunacağına inanılır. Nazardan korunmanın diğer bir yolu da kazın ya da tavşanın kuyruğunu yanında taşımaktır.

4.8.4. Büyü-Sihir

Halk biliminde büyü (sihir-tılsım); “iyi ve kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların tabii düzenlerini değiştirmek için girişilen bir işlemdir...” diye tanımlanmaktadır.(Boratav,2000:128) Kişinin temas ettiği nesne veya kendinden kopan ayrılan parçaya kendinden bir enerji bırakması durumuna temas büyüğü denilir. Askere gidenlerin sağ salim dönmesi için Karabağ Türkmenlerinde “dürüm ısırtma” adı verilen bir ritüel sergilenir. Bu inanca göre; sarı üzümünden yapılan dürüm gençler askere giderken ısırtılmakta, geri kalanı havluya sarılarak sandığa koyulmaktadır. Askerden döndükten sonra aynı dürüm tekrar ısırtılmakta ve köpeğe verilmektedir. Bu işlemin, askerliğini yapan genci başına gelebilecek kötü felaketlerden koruduğuna inanılmaktadır.(Eroğlu, 2009:78)

Benzer benzeri doğurur(semptatik büyü) ilkesinden dolayı hamile kadınların bazı olumsuz davranışlardan kaçınması gerekir. Hamile olanların çok balık yediğinde çocuğunun balık ağızlı olacağı, koyunun kellesinin yendiğinde ise çocuğun çok kıllı olacağı düşünülmektedir. Bunun yanında, köyde karabiber yendiğinde çocuğun benli olacağına, çok yoğurt yendiğinde ise yüzünün beyaz olacağına inanılmaktadır.(Eroğlu, 2009:81)

Karabağ Türkmenlerinde yaşlıların büyük bir kısmının saçlarını ördükleri ve boncuklarla süsledikleri görülmektedir. Saçların örülü olmaması halinde, öbür dünyada, ölen kadının boynuna dolanacağına ve ona ızdırap çektireceğine inanılmaktadır. Bu ve buna benzer uygulamaların temelinde taklit büyüğü yer almaktadır.

Sonuç

Karabağ Türkmen Aşireti'nin gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı kaldıkları, eski halk inanç ve değerlerini bu güne dek yaşattıkları gözlenmiştir. Yardımcı ve koru-

yucu iyelerin (ruh) yerlerini melekler almış, kara iyelerden Erlik'in yerini de Şeytan almıştır. Karabağ Türkmenlerinde; dağ, su (ırmak, pınar) ağaç, orman ve kaya kültlerinin(kutsal varlık) önemli bir yeri vardır. Eski Türkler bunların hepsine birden yer-subları adını verdiğini biliyoruz. Yörede yer subları ile ilgili inançların onlar sunulan saçılarla varlığını devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Türk dünyasında olduğu gibi Karabağ Türkmenlerinde de Alkarısı/ Al basması hastalık inancı yaygın bir şekilde yaşatılmakta ve alkarısının yerini "yallı" adıyla bilinen efsanevi bir varlığın aldığını söyleyebiliriz. Geçiş dönemi olarak adlandırdığımız; doğum, evlenme(düğün) ölümle ilgili inançların birçok dinsel ve büyüsel uygulamaların var olduğu, bireyi ve çevresindeki insanları adeta bu uygulamaların yönettiğini söylersek yanılmamış oluruz. Karabağ Türkmenlerinin sosyal hayatında eski Türk inançlarının izleri günümüzde de yaşatılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aday, Erdal, Afyon Yöresi Halkbilimi Ürünlerinde Eski Türk İnançlarının İzleri, AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2003.
- Araz, Rifat, Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını. Ankara 1991.
- Aydın, Dilek, Yenikarabağ Folkloru, Lisans Bitirme Tezi, 2005.
- Bayar, Muharrem, Bolvadin Tarihi, 2. Cilt, Bilge Yayıncılık, Bolvadin, 2004
- Bayar, Muharrem, Yörükler Sempozyum Bildirileri, Kültür Bakanlığı, Antalya, 1994
- Boratav, Pertev Naili, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 10. Basım, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Çoruhlu, Yaşar, Türk Mitolojisinin Ana Hatları, İstanbul 2002.
- Eroğlu, Ahmet, Bolvadin Yöresinde Yaşayan Karabağlılar ve Ortakarabağ Üzerine Sosyal Antropolojik Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara ,2009
- Filiz, Mehmet, Afyonkarahisar İli Bolvadin İlçesi Büyükkarabağ Köyü Folkloru, Dumlupınar Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2015.
- Göker, Osman, Bolvadin Karabağlıları ve Ağızları, V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyonkarahisar 200, ss.295-296.
- Gündüz, Tufan, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, Bilge Yayınları, Ankara, 1997

- Halaçoğlu, Yusuf, Osmanlı İmparatorluğu İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK Basımevi, Ankara, 1988
- İnan, Abdülkadir “Altay Şamanlığına Ait Maddeler”, Makaleler ve İncelemeler, C.I, Ankara 1998.
- İnan, Abdülkadir, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul, 1976.
- İnan, Abdülkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Ankara 2000.
- Kalafat, Yaşar, “Halk İnançlarında Hususiyle Tahtacılar Ayna”, Milli Folklor, Ankara, 1994,.
- Kalafat, Yaşar, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara 1990.
- Kalafat, Yaşar, Türk Halk İnançları, TTK Basımevi, Ankara, 2002
- Oğuz, Öcal-Ersoy, Petek, Türkiye’de 2006 Yılında Yaşayan Taş Kesilme Efsaneleri Mekânlar ve Anlatılar, Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, Ankara 2006.
- Ögel, Bahaettin, Türk Mitolojisi C.I –II, Ankara 1998.
- Örnek, Sedat Veyis, Türk Halkbilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları Gelenek Görenek ve İnaçlar Ankara 1995
- Roux. Jan Paul, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, İstanbul,2002
- Seyirci, Musa, “Afyonkarahisar Müzesindeki Hayat Ağaçlı Kilim Seccadeler”, IV.Afyonkarahisar Araştırma Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları, Afyon, 1995.
- Sümer, Faruk, Oğuzlar, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972
- Tanyu,Hikmet, Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar, Ankara 1978
- Üyümez, Mevlüt “Günümüzde Afyonkarahisar Ölü Gömme Kültürü”, VI.Afyonkarahisar Araştırma Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 2003.

FOTOĞRAFLAR

Üzerinde barut yakılmış bir mezarlık.

Mezarlara testi koyma anlayışı

Dilek Taşı

Eski Gelinlik